

САМУР

№ 4 (369) 2024-йисан 24-апрель **Онлайн**

1992-йисан январдила акъатзава
Цийивилер
www.samurpress.net

И ЧИЛ ХАЙИ ДИГЕ Я

Гуьмбет эцигда

Азербайжандин пешекарвили музыкадин бине кутур Уьзеир Гьажибегова XX виш йисан эвелра Санкт-Петербургда келнай. Са шумуд юг инлай вилик Азербайжандин экономикадин министр Микаил Жаббаровлахъ галаз гуьруьшмиш хъайи вахтунда и месэла рикел хкай Санкт-Петербургда гурнагор Александр Беглова лагана: «Исятда чна Азербайжандин тварван авай композитор Уьзеир Гьажибегован гуьмбет эцигунихъ галаз алакьалу тир крар кьиле тухузва. Гуьмбет 2025-йисан сентябрдин вацра, композитордин 140 йисан юбилейдин вахтунда ачухарда. И кардихъ авсиятда шегьердин Выборг районда гуьмбет эцигдай чка абад ийизва, багъ арадиз гьизва».

Азербайжандин пешекарвили музыкадин бине кутур Уьзеир Гьажибегова XX виш йисан эвелра СанктПетербургда келнай. Са шумуд юг инлай вилик Азербайжандин экономикадин министр Микаил Жаббаровлахъ галаз гуьруьшмиш хъайи вахтунда и месэла рикел хкай Санкт-Петербургда гурнагор Александр Беглова лагана: «Исятда чна Азербайжандин тварван авай композитор Уьзеир Гьажибегован гуьмбет эцигунихъ галаз алакьалу тир крар кьиле тухузва. Гуьмбет 2025-йисан сентябрдин вацра, композитордин 140 йисан юбилейдин вахтунда ачухарда. И кардихъ авсиятда шегьердин Выборг районда гуьмбет эцигдай чка абад ийизва, багъ арадиз гьизва».

Мекера кьиле фида

Алай йисан 26-апрелдиз Азербайжандин Милли Илимрин Академиядин кьилин илимдин ктабханада чапханайрин кваллахдаррин I форум кьиле фида. Мярекат чапханайрин кьилерин ассоциацияди, Милли Илимрин Академияди, илимдинни образованидин министерстводи, гьакъни медениятдин министерстводи арадиз гьиди. Форумдиз чапханайриз куьмек гуз алакьдай къецепатан уьлквейрин пешекарарни къведа.

Идалай гьейри 27-28-апрелдиз Илимрин Академиядин паркда «Келдай югъ» твар ганвай ктабрин мекера кьиле фида. Ина уьлкведин 40 чапханади басма авунвай ктабар маса гуда. Мекерадин вахтунда 70 къван зарийрихъ галаз гуьруьшар, презентацияр, автографдин легъзеяр, поэзиядин сятар, концерттар тешкилда.

Цийи телеканал

Россиядин гьукуматди азербайжан чалал телеканал регистрация авунва. Адаз Россиядин Журналистрин Кватгалдик квай, I Къарабагдин дяведин ветеран тир Рафик Алиева регьбервал гуда. Ада лагьайвал, алай вахтунда Россияда са миллиондила гзаф азербайжанвияр яшамис жезва ва абур паталди ихътин телеканал кардик кутун чехи вакъия я.

Телеканалдин кьилин макьсадрикай сад Россиядин агьалийриз Азербайжандин медениятдикайни тарихдикай малуматар гун я. Гунугар къве чалал – азербайжан ва урус чаларал гьазурда.

КцIар райондин Манкъулидхуьр

ЧИ ТАВАТАР

АЛИНА МУРАДАЛИЕВА

Кьил акъудай ксарни хиве къазвайвал, эхиримжи 15 йисан вахтунда дуьньядин спортда виридалайни алааматдин вакъиа лезги тават Алина Мурадалиевадихъ галаз алакьалу я. Са береда Дагъустандин Миграгъ хуьрай Москвадиз куьч хъайила адан хайибурун виридалайни чехи мурад чпин веледри и шегьерда келел тун, абур институтар акьалтIарна ина кваллахал акъвазай югъ вилералди акун тир. Ингъе гьеле институтдик экечIдалди веледри чпин агалкъунралди и зегьметчи, чина нур авай лезги диде-бубадин риклера бахтлувили эквер куькIуьрна абур шадарна.

Абур 7-синифда келзавай руш Алина 2010-йисуз универсал акъажунрай дуьньядин чемпион хъана. И вини дережадид агакьдалди ада Россиядин ва Европадин чемпионвилдин тварар къачунай. Акъажунра садрани магълуб тахъай Алина эхирни «къацу чIулунин» иеси хъана.

Вичихъ икъван чехи агалкъунар авай лезги руша садрани такабурвал авунач. Спортдал гзаф рикI алаз, датIана мешкъер ийиз генани къакъан куькIушар рам авуна, халкъдихъ дамах кутуна. Вичин 17 яшар жедалди 20-далай гзаф къизилдин медалар къа-

чур лезги таватдин твар дуьньядин виридалайни гужлу спортсменрин сиягьда гьатнава. Адан агалкъунар икъван гагьди садавайни тикрар ийиз хъанвач.

ГУЬЛСЕЛЕМ ГЪАМИДОВА

Вич 1928-йисуз Бакуда лезги фялдин хизанда дидедиз хъайи Гьамидова Гуьлсенем Казиман руш вири СССР-диз сейли тир. Азербайжандин Халкъдин Майишатдин Институт акьалтIарай ада гуьгьуьнлай Москвада Партиядин Кьилин Мектебда келнай.

Гьукуматдин органра кваллахай Гьамидовади халкъдин патай гуьрмет къазанмишнай. Алатай асирдин 50-90-йисара жавабдар къуллугъар кьилиз акъудай ада Ахцегьин халкъдин гуьзчивал кьиле тухузвай идарадиз регьбервал ганай, райкомдин сад лагьай секретарь хъиз ина гегьенш абадвилерин бине кутунай. Адан регьбервилдик кваз райондин хуьруьн майишат гзаф вилик фена, Ахцегь эцигунрин майдандиз элкьвена.

Алакьунар авай лезги таватди гуьгьуьнлай Дагъустандин Виляятдин Партиядин Комитетдин отделдиз регьбервал гана. Ина са шумуд йисуз кваллахай адакай Дагъустандин агьалияр уьмуьрдин такьатралди таъминардай министр хъана. И рекъай ада къазанмишай агалкъунрикай Россиядин газетри

макъалаяр чапна. Министрвиле кваллахдайла чешне къалурай Гьамидова Зегьметдин Яру Пайдахдин Ордендиз ва Гуьрметдин Лишандин Ордендиз лайихлу хъана. Ам са шумудра Дагъустандин депутатвиле хъана. Гуьлсенем Гьамидовадин твар «СССР-дин регьбер дишегьлияр» ктабда гьатнава.

ШАНИ ИСМАИЛОВА

2008-йисан 30-декабрдиз «Дагестанская правда» газетди адакай кхъенай: «30 йиса аваз докторвилдин диссертация хвейи и алимди вичин илимдин кваллахралди неинки Дагъустандин, гьакъни Россиядин экономикадик зурба пай кутунва. Дагъустандин Гьукуматдин Техникадин Университетда кафедрадиз регьбервал гузвай профессор Исмаилова Шани Тагьйран рушан илимдин кваллахри ва илимдин теклифри гьукуматдин хазинадиз миллион манатралди къазанжи гьанва».

Дагъустандин виридалайни жегьил илимрин доктор тир Шани Исмаиловади са шумудра вири Россиядин конкурсра гьалибвал къазанмишна. 2009-йисуз ам «Экономикадин» номинациядай виридалайни хъсан илимдин ктаб конкурсдин лауреат хъана ва и карди адаз РФ-дин илимдин ичтимаиятдин патай чехи гуьрмет гъана. Ш.Исмаиловадин илимдин кваллахар гьам Россияда, гьамни къецепатан уьлквейра чап жезва.

“SƏSSİZ HARAY”I MİLYONLAR İZLƏDİ

Bu ilin aprelin 10-da, Azərbaycanda Ramazan bayramının qeyd edildiyi gündə respublikamızın İctimai Televiziya kanalı Sədaqət Kərimovanın “Səssiz haray” bədii filmini nümayiş etdirmişdir. Filmin bayram günü mavi ekrana çıxarılması təsadüfi deyildir. Leytmotivi insanları xeyirxahlığa, rəhmdil və mərhəmətli olmağa, haqqı nahaqdan ayırmağa, ədaləti uca tutmağa, valideynləri və övladları sevməyə səsləməkdən

ibarət olan “Səssiz haray”ın ideyası Ramazan ayı və müqəddəs Qurani-Kərimin haqqə yönəldən yolu ilə həmahənglik yaratdığına görə milyonlarla tamaşaçının qəlbində dərin iz buraxmışdır.

S.Kərimovanın bütün dünyada əks-səda doğuran, ləzgi, Azərbaycan və rus dillərində milyonlarla insanların izlədiyi “Soyuq günəş” bədii filmi kimi, “Səssiz haray”da böyük

maraqla qarşılanmışdır. Redaksiyamızın aldığı məlumata görə film təkcə Azərbaycanda deyil, Türkiyədə, Gürcüstanda, Dağıstanda, Rusiyanın bəzi vilayətlərində də izlənməmişdir. Film mavi ekrana çıxandan sonra yüzlərlə oxucu məktub və telefon vasitəsilə, eyni zamanda İnternetdə “Səssiz haray”la bağlı fikirlərini bildirmişdir. Aşağıda həmin fikir və rəylərdən bir neçəsini dərc edirik.

QƏLBLƏRİ FƏTH EDƏN FİLM

Hörmətli redaksiya! «Gatfarfilm» studiyasında çəkilmiş “Səssiz haray” qəlbləri fəth edən bir film kimi yaddaşlara həkk olundu desək, yanılmırıq. Sədaqət xanımın “Soyuq günəş” filminə baxanda hamımız ağlamışdıq. Bu filmi izləyəndə də göz yaşlarını saxlaya bilmədik. Ona həyəcənsiz, mütəəssir olmadan, ağlamadan baxmaq mümkün deyil. Çünki o qədər təbii və inandırıcıdır ki, tamaşaçı özünü istər-istəməz hadisələrin içində hiss edir. Olduqca təsirli! Zənnimizcə, bu cür səviyyəli filmin alınması birbaşa ssenari müəllifinin, bəstəkarın, quruluşçu rejissorun Sədaqət xanımın özünün olmasının, kamil aktyor oyununun nəticəsidir. Çəkiliş məkanı da, aktyorlar da çox gözəl seçilib.

Filmin Ramazan bayramı günündə nümayiş etdirilməsi yaxşı düşünüldü. Çünki məhz həmin gün insanlar daha rəhmətli, daha mərhəmətli olmağa çalışır, bir-birinə mehribanlıq göstərirlər. Filmin mövzusu Qurani-Kərimin Ən-Nisa surəsinin 36-cı ayəsi ilə necə də səsleşir. Həmin ayədə deyilir: “Valideynlərə, qohum-əqrəbaya, yetimlərə, kasıblara, yaxın və uzaq qohum-qonşuya yaxınlıq edin”. “Səssiz haray” da insanları belə yaşamağa çağırır.

Həyat yoldaşı Qarabağ müharibəsində şəhid olan, iki oğul böyüdüb oxutduran, evləndirən, halal zəhməti və xeyirxah

əməlləri ilə bütün kəndin hörmətini qazanan əsrin baş qəhrəmanı Səriyat xala, əlli il universitetdə müəllim işləmiş Həlimə xala, on il qocalar evində yaşayan İdris dayı və başqaları niyə övladları ilə birlikdə yox, qocalar evində yaşamağı üstün tuturlar? Səriyat xalanın “övladlarıma yük olmaq istəmirəm” deyərək onlara mənəvi bəraət qazandımağa çalışması insanın ürəyini ağrıdır. Məgər valideyn də övlada yük olar? Bu mənəvi dramatik

böyük sənətkarlıqla qələmə alan ssenari müəllifi hadisələrin sonrakı gedişində ata-ana qayğısına qalmağın insanın ən böyük borcu olduğunu göstərir. Burada Qurani-Kərimin Loğman surəsinin 14-cü ayəsi yada düşür: “Biz insana ata-anasının qayğısına qalmağı əmr etdik”.

Nə yaxşı ki, bunu başa düşən, uşaq evində böyüyüb qocalar evində işə düzələn, onlara

qayğı göstərən Sənübər kimi gənclərimiz var. Onun işıqlı surəti tamaşaçıya ümid verir, laqeyd, qədərbilməz övladların sayının azalacağına inam yaradır.

Hörmətli redaksiya! Biz respublikamızın ən yaxşı yazıçı-jurnalistlərindən biri kimi tanıdığımız Sədaqət Kərimovanın vaxtilə “Azərbaycan gəncləri”, “Sovet kəndi”, “Həyat”, “Azərbaycan” qəzetlərində və digər mətbuat orqanlarında mənəviyyat mövzusunda dərc olunmuş “Tənhalıq”, “Yad olmuş doğmalar”, “Ananın gözləri yol çəkir”, “Qəddarlıq” kimi oçerklərini, “Səssiz haray”, “Qürub”, “Hal” və son vaxtlar nəşr olunmuş “Ağ qəm”, “Özgə ağrısı”, “Yol ayrıcında”, “Soyuq günəş” kitablarını həvəslə oxumuş və belə qənaətə gəlmişik ki, respublikamızda mənəviyyat mövzusu Sədaqət Kərimova kimi dərinləndirən qələmə alan ikinci müəllif yoxdur. Ona görə də arzu edirik ki, sevimli sənətkarımız bu mövzuda yeni kitablarını və filmlərini ərəsəyə gətirsin. Ona möhkəm cansağlığı və yeni yaradıcılıq uğurları arzulayıyıq.

Rəbiyə MAHMUDOVA, Solmaz İDRİSOVA, Gülzar MEHDİYEVA, Bakı şəhəri

ÇOX TƏSİRLİDİR

“Səssiz haray” filmi çox xoşuma gəldi. Olduqca maraqlı və təsirli. Belə filmi nümayiş etdirdiyinə görə İctimai Televiziya kanalının kollektivinə minnətdarlığımı bildirirəm. Əslində TV-lərimizdə bu cür mənalı, valideyn-övlad münasibətlərinə işıq salan filmlər yayımlanmalıdır. İndiki dövrdə buna böyük ehtiyac vardır.

Yaşlı insanların qocalar evinə düşməsinin səbəbi nədir? Onların söhbətlərində bununla əlaqədar maraqlı fikirlər var. Lakin bəzi fikirlərlə razılaşmaq olmur. Məsələn, universitetdə dərs demiş Həlimə müəllimə Səriyat xala ilə söhbət zamanı deyir: “Allah mənə bir oğul qismət eləmədi. Qız ərinin əlinə baxır. Oğlum olsaydı, mənə buraya qoymazdı”. Bəs İdris dayının, Səriyat xalanın oğlanları onları niyə qocalar evinə qoyub? Həlimə müəlliməyə də belə oğul qismət ola bilərdi. Ona görə də oğul və qız arasında fərq qoymağa ehtiyac yoxdur. Hər ikisi övladdır. Söhbət övladın necə olmasından gedir: qədərbilən, qədirsiz, qayğıkeş, laqeyd.

Bəlkə övladların doğmalarına qarşı soyuq münasibətinin səbəbkarları elə valideynlərin özləridir? Vaxtında onların tərbiyəsinə yaxşı fikir versəydilər belə olardı? “Səssiz haray” tamaşaçını başqa suallarla yanaşı bu suallara da cavab axtarmağa sövq edir, düşündürür. Onun qəlbini bir nigarançılıq bürüyür: “Kaş belə olmayaydı”. İnsanı öz düşüncələri və əməlləri ilə üz-üzə qoyan filmin gücü də elə bundadır. Respublikamızda film çəkilişi ilə məhz belə insanlar məşğul olmalıdır.

Mineralbəy BABAYEV, Qusar rayonu

ХАЛКЪДИН ЭМЕННИДИЗ ЭЛКЪВЕНА

Играми редакция! Чавай Дербентда Азербайжандин телеканалриз регьятдиз килигиз жезва. Гьа и карди чаз алай йисан 10-апрелдиз Ичтимайи Телеканалдай чи тГвар-ван авай кьелемэгьли, композитор ва режиссер Седакьет Керимовадин «Ван алачир гьарай» фильмдиз килигдай мумкинвал гана. Чна ада чГугур, лезгийрин сад лагьай художественный фильм тир «Къайи ракъинизни» килигнай. Гаф атай чкадал лугьун. «Къайи рагъ» лугьуз тежедай кьван метлеблу ва таьсирлу фильм я. Ина актеррин кьугьунри, чпин игитрин образар ачухунин тегьерди чав дериндай фагьумиз тунай. Гьа са вахтунда фильмда кьиле физвай вакьайрин халкьлувили, музыкадин кутугайвили вири гьейранарнай ва чна Седакьет ханумдиз рикГин телер юзурдай, вилериз нагьв хьиткьинардай и фильмдай аферин лагьана разивал кьалурнай.

Гьа ихьтин гьавада аваз «Ван алачир гьарайдиз» килигна чна. Дагьустандин халкьдин шаир Фейзудин Нагьиеван гафаралди лугьун хьи, Седакьет Керимовади и фильмдалди вич кьетГен хатГ авай кинорежиссер тирди мадни мягькемдиз субутна. Им лугьуз тежедай кьван хьсан фильм я. Халисан сенятдин инжи я. ИкГ тирди субутзавай делилар садни кьвед туш.

Сад лагьайди, адахь гзаф важиблу, гьар гьи кьхьирагдивай хьайитГани кьелемдиз кьачуз тежер, инсанриз даим герек тир ахлакьдин тема ава. Фильмдин сценарий кььенвайди, композитор ва кьурулушдин режиссер вич тир Седакьет ханумди и тема акьван устадивилелди, акьван эсерлуз кьелемдиз кьачунва хьи, килигдавайдаз рикГивай таьсирзава, ам шерзум жезва, жуван хайиди кьужагда кьуна «чан диде, за а кьадирсуз веледри хьиз ийидач, за вун жуван вилин нине-

яр хьиз хуьда» лугьуз кГан жезва. Ина гьалибвили символ эсердин игит Сарият хала я. Гьикьван кГевера гьатайтГани, ам руьгьдай аватзавач, датГана гьалибвилехь ялзава. «Завай кГвалах тавуна акьвазиз жедач» лагьана яшлу дишегьлийрихь галаз санал сал арадиз гьизва, етимрин ризкьиди вил кутунвай чуьнуьхгумбатГрихь галаз женг чГугун патал идарайрин рактарар гатазва, вичел буьгьтен вегьейла ажувал кьалурзавач, эхирни Сенуберни Теймур вичин веледар хьиз кьабулна хуьруьз хьфиналди кГеверай акьатдай рехь кьалурзава.

«Дидеди атана зун инай хутагда» лугьузвай, авачир дидедин чандал кьин кьазвай Теймуран, ам Сарият халадихь галаз санал хуьруьз хьфидайла гьасретдалди адан гуйгьуьна килигдавай етим аялрин килигунри инсандин рикГин гьал атГузва. Гьа са вахтунда музыкади, яргьалай аквазвай кьакьан тарцини килигда-

вайбуруз таьсирзава.

Авайвал лагьайтГла, и фильмда бубайрин мисалриз элкьведай хьтин камаллу гафарни гзаф ава. Идрис халудин «Гьуьл авачтГла вун етим я», Сарият халадин «Етимрин паюна вил кутамир», «Ажувал ваь, кьегьалвал герек я» хьтин мисалар рикГелай тефирбур я. Санлай кьасалар фильмда вири вакьиаяр дуьз гармонияда аваз кьиле физва, актеррин кьугьунри инсан гьейранарзава. Сагь хьурай халкьдин багьа эменнидиз элкьвенвай ихьтин фильм арадиз гьанвай Седакьет ханум. Чна адаз чандин сагьвал, мадни чГехи агалкьунар тГалазва.

Агьмед ГАЙДАРОВ, Шагьмир ГЪАБИБОВ, Ханмурад АГЪАБАЛАЕВ, Закир МУРАДОВ, Тагьир КЪЕМБЕРОВ, Дагьустан Республикадин Дербент шегьер

ЧИРВИЛЕРИХЪ ВАЪ, ЧІУРУВИЛЕРИХЪ ЯЛЗАВА

Вучиз ятІани эхиримжи йисара чеб цІийи девирдин цІийи чирвилерихъ ялзавай, тарихар авайвал тупІалай ийиз алахъзавай бур я лугъузвай бязи ксарі алағай виш йисарин вакъайриз, гъатта къадим тайифайрин, халкъарин тІварариз чпиз кІандайвал баянар гузва. Гъиле делилар авачиз тарихар кхъизвай бур къвердавай пара жезва. Садбуру чи къадим тайифайрал шак гъизва. Месела, тарихдин чешмейра вичин тІвар «гаргар» хъиз гъатнавай тайифадал.

И кылиай лугъун хъи, къадим тарихчийри вичин тІвар «гаргар» хъиз кхъенвай лезги тайифадин тІвар «гарг» я. Адаз чна гъафвилін къадарда «гаргар» лугъузва. Албан гъарфаралди лезги чІалал кхъенвай, VIII виш йисариз талукъ къадим «Алупан улуб» тІвар ганвай ктабда къалурнавайвал, гаргар 31 лезги тайифадиқай сад я (**Килиг: Яралиев Я. А. Алупанская (кавказско-албанская) письменность и лезгинский язык. Махачкала, 1995. С. 121.**

Къадим тарихчийрикай сифте яз гарг тайифадиқай Страбона малумат ганва. Ада кхъенва: «Метродор Скепсийскийди, Гипсикрата, гъақІни а чкайрихъ галаз таниш тир ксарі малумат гузвайвал, амазонкаяр гаргарин патав, Къафкъаз дагъларин кеферпатан цІиргъинин Кераун лугъудай дагъларин ценерив гвай чкада яшамиш жезва» (**Килиг: Страбон. География в 17 книгах. Перевод, статья и комментарий Г.А. Стратановского. М.: «Наука», 1964. XI, 5,1.**

Гъа инал лугъун хъи, къадим тарихчийри гаргар Чехи Къафкъаздин хуш квай чкайрихъ, Кераун дагъларихъ, яни Самурдин цІиргъиник квай, Дербентдилай кефер пата авай дуьзен чуьлдив агакъзавай дагъларин хилерихъ галаз алакълу яз рикІел хъизва. Географри ачухарзавайвал, абуру тІвар къунвай Кераун Къурагъ дагълар я. И тарихчийри Къурагъин тІвар чпин чІалав къадайвал «Кераун» хъиз кхъенва.

Гаргар Страбона лагъай чилерал яшамиш хъайиди Самур вацІун къиле авай Гаргар дагъди, «Гаргар» тІвар алаз Къубадин ва Куьредин чилерал хъайи хуьрери ва маса делилрини субутзава. Лезги чІалан группадик акатзавай рутул ва цІахур чІалара «гаргар» гаф исятдани амазма ва

ада «къунши», «мукъвад» хътин манаяр гузва. КцІар райондин Хъил ва Хъилуба хуьрера «гаргар» тІварар алай тухумар ава. Гъа ихътин делилри мад гъилера гаргар а тайифайрин къуншидал, Страбона лагъай чилерал яшамиш хъайиди субутзава.

Гуьгъуьнлай гаргари маса чилерални бине кутунай. Гъавилай Азербайжандин машгъур тарихчи Камал Алиева кхъенва: «Гаргар Каспидинни Самур цІиргъинин дагъларин арада авай Кераун (Къурагъ – ред.) дагъларин хушара, гъақІни Кераун дагъларин кеферда ва къибледа авай дуьзенлухра яшамиш хъанай... Гаргар этнонимдихъ авсиятда маса чилерал дуьшуьш жезвай чкайрин тІварари ихътин фикрдал гъизва: гаргар анжах Кефер-РагъэкъечІдай Къафкъаздин дагъларин ценера ва дуьзенлухра ваъ, гъақІни

Къибле-РагъэкъечІдай Къафкъаздихъ галкІизвай чилерал ва Гаргар вацІун патаривни яшамиш хъанай» (**Кемал Алиев. Античная Кавказская Албания. Баку, 1992. С. 54.**

Гаргар маса чилерални яшамиш хъайиди «Алупан улубдайни» малум жезва. («Улуб» къадим лезги чІалал «ктаб» я). Ана кхъенвайвал, Рана гужлу лезги гъебилар (тайифаяр – ред.) галкІурна Араз вацІунни Куьр вацІун арада чІехи пачагълугъ арадал гъанай ва адаз Алупан тІвар ганай. Адахъ галаз санал Алупандин бине кутурди гарг, уди, куьр ва арцІ гъебилар тир (**Килиг: Яралиев Я. А. Алупанская (кавказско-албанская) письменность и лезгинский язык. Махачкала, 1995. С. 121.**

Тарихдин чешмейрай малум жезвайвал, XIX асирдин эхирралди Куьреда Гаргар майдан тІвар алай хуьр хъанай.

Дагъустанда гъақІ Гаргарпел хуьрни авай. «Гаргар» гафунихъ галаз алакълу тир тІварар маса чкайрани дуьшуьш жезва. Мисал яз Къарабагъдин Гаргар вацІ, Дагъустандин Гаргар дагъ къалуриз жеда. Тарихчийри кхъизвайвал, лезгийрин гарг тайифа анжах Къибле Дагъустанда ва Кеферпатан Азербайджанда ваъ, Мил-Къарабагъ дуьзенлухрани яшамиш хъанай. Гъавилай «Очерки истории СССР» (М., АН СССР, 1956) ктабда ва машгъур алим К.В.Треверан «Очерки по истории и культуре Кавказской Албании» эсерда къалурнавайвал, гъеле чи эрадин III-IV виш йисаралди гилан Мил дуьзенлухдиз Гаргар дуьзенлух лугъузвай.

Археологиядин материалрини чи гарг тайифадин гелер винел акъуднава. 1980-йисуз археологри Къуба райондин Хъимил хуьруьвай са километр къван яргъа тир, «Сад лагъай Гаргар Келе» тІвар ганвай чкада хуьр хъайиди ашкара авуна. Дагъдин ценерив гвай чІехи тІулал бине кутунвай Сад лагъай Гаргар Келедихъ чІехи чилер авай. Чи эрадик къил кутадайла анаг хуьр тир. VI-VII виш йисара хуьр шегъердиз элкъенай. Археологиядин амуқайрини икІ тирди субутзава. Яшайишдин чкадин юкъни-юкъвал а девирдин шегъерриз хас кІеледин имарат алай. КІеледи 2000 квадратметр къван чка къазвай (**Килиг: Дж.Халилов, К.О.Кошкарлы, Р.Б.Аразова. Археологические памятники Северо-Восточного Азербайджана. Баку, 1991. С. 39.**

Къвед лагъай Гаргар кІелени Хъимилиз мукъва я. И хуьруьн бине Къудял вацІун къерехда, алгъай чкадал кутунвай. Археологиз инай къадим лезги нехишарни гъайванрин шикилар алай кутарар, хъенчІин кварар, кишпирдин цамарни япагъанар, экуь шабалт рангунин хтарар ва маса затІар жагъанва. Цамарин са къил гуьлягъдин къилиз ухшар я. Археологиядин материалар тупІалай авур алимри и хуьр V асирдин эвел къилера арадал атанвайди къалурнава.

Чи гарг тайифадихъ авсиятда мад са месэладиқай лагъана кІанзава. Надир Мамедов хътин бязи алимри гъиле тарихдин са делилни авачиз гаргар туьрк чІалалди рахазвай халкъ тир лугъузва. Ада кхъизва: «Са бязи ахтармишзавай ксарі Азербайжандин гаргар гилан чечен-ингушрин, масабуру рутул-цІахуррин улу бубаяр я лугъузва. Амма тарихчи алим, тарихдин илимрин доктор Камал Алиева гаргар туьрк чІалан халкъ тирди къалурнава». (**Н.Мамедов. Азербайжандин чкайрин тІварар (азербайжан чІалал). Баку, 1993, ч. 138.**

Гъа инал лагъана кІанда хъи, и автордин гафари Азербайжандин Камал Алиев хътин машгъур тарихчидин тІварцІиз леке гъизва. Вучиз лагъайтІа К.Алиева тарихдин илимдик пай кутур вичин «Античная Кавказская Албания» ктабда ихътин гаф лагъанвач. Азербайжандин бязи маса тарихчийри лагъайтІа, чпин эсерра гаргар лезгийр тирди къалурнава. Рашид бег Исмаилова Агъвандин (Къафкъаздин Албаниядин) виридалайни къудратлу тайифайрикай тир гаргар (ада и тІвар «хархар» хъиз кхъенва) лезги тайифайрикай сад я лагъанва (**Килиг: Рашид бег Исмаилов. Азербайжандин тарих (азербайжан чІалал). Баку, 1993, ч. 13.** Мегъамедгасан Велилиди (Багъарлыди) вичин ктабда гаргар лезги тайифайрикай сад тирди къилди къейд авунва (**Килиг: Мегъамедгасан Велили (Багъарлы). Азербайжан. Географиядиқай, этнографиядиқай ва экономикадиқай фикрар (азербайжан чІалал). Баку, 1993, ч. 25.**

Чи «Шарвили» эпосда Дербент чапхунчийрикай азад ийидайла лезгийрин гарг, ути, куьр, хъел, къирицІ, цІахур ва маса тайифайри гъикІ женг чІугунатІа къалурзава. Гаргарикай икІ лагъанва:

*Гаргарвияр аватна
Душманд хуруз цІаяр хъиз.
Утивияр авахъна
Душманд хуруз къаяр хъиз.*

Гъа икІ, Шарвилидиқай риваятрани чи гарг, лег, лезг, лекъ, кас, сул, чур ва маса тайифайри санал душманрихъ галаз гъикІ женг чІугунатІа къалурзавай чІуквар ава.

Муьзеффер МЕЛИКМАМЕДОВ

КВЕЗ ЧИДАНИ?

● Къафкъаздин дагълар 28 миллион йис инлай вилик арадал атанва. И дагълар гъар йисуз 1,5 сантиметрдин хкаж жезва.

● Дагъустандиз дагъларин уьлкве лугъузватІани, адан чилерин анжах 39,9 процент дагълар я. Чилерин 43 процент дуьзенлухрикай ибарат я.

● 1239-йисуз Дербент вичин гъилик кутур Баты хандин 60 агъзурдин къушунди Рича хуьр къаз кІанз лезгийрихъ галаз 25 юкъуз женг чІугунай. Хуьр итимрихъ галаз санал дишегълири, къуьзуьбуру ва аялрини хуьзвай.

Агъзурралди монгол аскерар яна кьейи ричавийри эхирдалди женг чІугунай ва ягъунра абур вири гъелек хъанай. Рича къурла монголри хуьруьз цІай яна канай.

● 1545-йисуз Ахцегъай тир, вичин тІвар гъеле малум тушир алимди «Анвар» тІвар алай диндин къанунрин кІватІал басма авунай.

● 1614-йисуз Къуьчхуьр Мегъарам эфенди гъаф иер хатІаралди 500 чарчиқай ибарат тир Къуръандин баянар гудай гафарган туькІуьрнай.

● 1680-йисуз Дагъустандин гилан Хив райондин Зардагъ хуьруьн эгъли Рабаданан хва Гъасана Сааидин эсерар лезги чІалаз элкъуьрнай.

● 1712-йисуз Ахцегъ Гъашима Гъазалидин философиядин эсерриз баянар ганвай ктаб кхъенвай.

● 1762-йисуз Мегъамедан хва Мегъамед Куьревиди «Вафия шарх шафия» тІвар

алай арабрин грамматикадин ктаб туькІуьрнай.

● Арабрин къадим «Малте` Брун» ктабда лезгийр къакъан буйдин, ақунар авай, къуватлу ва сагълам инсанар тирди къейд авунва. Ана кхъенва: «Маса халкъарилай тафаватлу яз лезгийри пара яшамишда. Идан себеб ам я хъи, абуру тІимил ва ми хъи ризкъи неда. Абурун уьлкведи гъава ми хъи я ва абуру яшайишдин чкаяр ми хъи хуьда».

И ктабдин III жилдинин 25-чина лезгийриз хас мад са къилих къелемдиз къачунва. Ана кхъенва: «Эгер лезги женгина кьенвачтІа, амма ада залан хер алаз вич рекъидайди гъисс авуртІа, хизандиз къилив эверна, вичин мал-девлет кІватІнавай

чка абуруз лишан гуда ва ахпа ПІузаррик хъвер кваз вичин дуьнья дегишарда».

● 1828-йисуз Петербургда урус пачагъдин Конвой патал лезгийрикай ибарат взвод арадал гъана. 1830-йисуз ам 300 лезгиди къуллугъзавай къилди командадиз элкъуьрна. 1838-йисуз и команда пачагъ хуьзвай Лейб Гвардиядин ихтиярда вугана.

1856-йисуз лезгийрин команда урус пачагъдин Конвойдик 500 касдиқай ибарат къилди команда хъиз акатна. И команди Петербургда урус пачагъдиз 1881-йисан декабралди къуллугъна. Пачагъдиз къуллугъ авур 53 йисан кьене лезгийрикай 12 касди генералвилін, 20 касди полковниквилін тІвар къачуна.

Гуьлхар ГУЬЛИЕВА

ГЕРОИЗМ,

Мой рассказ о героизме, не знающем границ. О подвиге, не имеющем аналога. Это история об удивительной женщине, которая смогла бросить вызов судьбе, преодолеть немыслимые преграды в жизни и своим примером доказать всему миру, что любовь матери способна на всё. С первого дня знакомства я не перестаю восхищаться ее трудолюбием, добротой, отзывчивостью, духовным богатством и твердостью ее характера. Ей при жизни можно поставить памятник за выдержку и стойкость, за безграничную материнскую любовь.

Молодая семья из села Жаны-Жер Сокулукского района Чуйской области Кыргызстана Зумрият и Рашид Резахановы готовились к появлению на свет третьего ребенка. В тот роковой день – 19 октября 1991 года, у них родились сиамские близнецы. История этих детей всколыхнула весь мир.

Девочки были «спаяны» в тазу, имели общий мочевого пузырь, общий толстый кишечник, по одной почке, на двоих три ноги. Одна сестра управляла правой ногой, вторая – левой, третью, росшую из середины туловища, им приходилось закидывать наверх.

От осознания того, что ее дети инвалиды

11 лет дети жили в разных интернатах. Зумрият приходилось разрываться между ними и большой семьей. Ведь дома у них уже подрастали сын и дочь.

Чтобы справиться с переживаниями, Зумрият и Рашид рискнули завести ещё одного ребёнка, и на свет появилась их младшая дочь. Она родилась, как и её старшие брат и сестра, без каких-либо физических отклонений.

Поняв, что одними только переживаниями и слезами детям не помочь, Зумрият начала искать выход из положения. Начались

НЕ ИМЕЮЩИЙ

долгие скитания по клиникам. Девочки находились в специализированном доме-интернате для инвалидов. Им постоянно требовалась медицинская помощь.

После 11 лет боли и ожидания, на ее беду откликнулась ведущая программы Здоровье Елена Малышева. 26 марта 2003 года в Детской городской клинической больнице №13 им. Н.Ф. Филатова российские хирурги

под руководством академика Анатолия Исакова, провели уникальную операцию по разделению сестер. Операция, продолжавшаяся более 12 часов, прошла удачно, со временем разделенные близнецы уже могли двигаться самостоятельно, наконец жить независимо друг от друга.

Спустя некоторое время Зиту и Гиту перевели в детский реабилитационный Центр Горки Ленинские, где они пробыли год и 7 месяцев.

Затем были подмосковные и столичные детские дома, интернаты. Сестры учились жить по-новому, ходили в школу, общались с новыми друзьями.

После реабилитации сестры Резахановы вернулись домой, в Кыргызстан. В обычную школу устроиться не удалось, другие дети по неосторожности могли навредить

девочкам.

Счастливой жизни у сестер не получилось. Вскоре у Зиты начались серьезные проблемы со здоровьем. С 2013 года она находилась в стационаре под постоянным наблюдением врачей. Вместе с мамой они прожили почти 3 года в разных московских клиниках и в последствии вернулись на родину. Зита полностью ослепла на один глаз,

вторым глазом видела очень плохо. 29 октября 2015 года Зиты не стало. Ей было 24 года. Причиной смерти стала полиорганная недостаточность.

После ухода Зиты, Зумрият попала в от

На долю Зумрият Резахановой выпало немало испытаний. Два года назад умер муж. От этой потери Зумрият не может отойти по сей день. Ведь Рашид был заботливым мужем и любящим отцом. Дети и внуки обожали его. А для нее он был надежной опорой все эти годы. Но несмотря на все удары судьбы она не теряет веры в светлое и доброе.

Я была свидетелем того, с какой любовью относятся к этой невероятной женщине односельчане. Как к ней тянутся родные и близкие, и даже чужие люди из самых дальних поселков. Видела, с каким сострадани-

деление реанимации местного кардиологического центра, там она приняла решение направить свою энергию и заботу на тех, кто нуждается в ней больше всего. Она основала центр для детей-инвалидов, став примером сострадания и стойкости для всех нас.

Ее жизнь – истинное воплощение любви и самоотверженности. Несмотря на все выпавшие на ее долю испытания, которые выпали на ее долю, она не только не пала духом, но и нашла в себе силы бороться и помогать другим, поддержать таких же мам, как она.

К счастью, здоровье Гиты оставалось стабильным. С рождения Гита была крепче и выносливее. Но ее здоровье тоже требовало постоянного внимания. В 2016 году Гита и Зумрият получили российское гражданство. В больницах, где проходит лечение Гита, все операции платные и довольно дорогостоящие, но семья не унывает.

Знающие Гиту близко люди восхищаются жизненным духом этой девушки. Она училась в мусульманском колледже в городе Ош Кыргызстана. В 2018 году завершила заучивание наизусть Корана и получила звание хафиза. Сейчас Гита студентка четвертого курса факультета теологии. Учится дистанционно в исламском университете Хадиджа аль Кубро в Кыргызстане.

В 2017 году жизнь семьи Резахановых омрачила весть о том, что у Гиты обнаружили рак толстой кишки. И с того дня в жизни Зумрият начался новый этап борьбы за дочь.

Гита постоянно нуждается в препаратах, дорогостоящих лекарствах... Денег не хватает. Приходится трудиться. Она работает в колледже: ей дали вести группу по изучению религии. Так же она преподаёт арабский язык – разговорную речь и правильное чтение Корана. Еще и в медресе успеваешь преподавать. Каждую минуту жизни Гите приходится бороться за жизнь. Но, несмотря на трудности, она не теряет оптимизма. Эта веселая, улыбающаяся девушка полна жизненной энергии. От нее так и веет добротой.

АНАЛОГА

ем она, имея множество своих проблем, относится к чужим бедам, старается помочь каждому, хоть чем-то.

Сейчас Зумрият и ее семью стараются поддержать близкие и неравнодушные люди, а наша героиня, эта отважная женщина, должна держаться и дальше. Она не может позволить себе сломаться, потому что Гите без нее никак, да и другим детям и внукам тоже. Она стержень этой большой, дружной, трудолюбивой семьи. Единственный сын, три дочери и десять внуков безгранично любят ее, буквально боготворят. А миллионы людей берут с нее пример человечности и милосердия.

Седает КЕРИМОВА
Бишкек-Баку

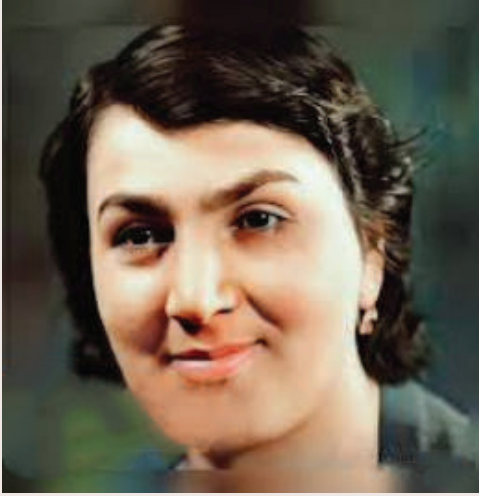
с аномальными отклонениями физического развития, и от этой горькой судьбы ей никогда не уйти, 25-летняя мать Зумрият получила глубокую душевную травму, от которой долго не могла оправиться.

Девочек назвали Зита и Гита, позже им дали мусульманские имена Захра и Зайнаб. Росли дети, росли и их страдания. Дети

умоляли мать, чтобы она нашла им доктора, который избавил бы их от мук. В одном теле жили два совершенно разных ребенка. Когда одна хотела спать, другой хотелось играть, что часто приводило к ссорам.

QUBA GÖZƏLİNİN UNUDULMAZ MUĞAMI

1970-ci ilin may ayının sonları idi. Bakı Filarmoniyasında Azərbaycan xalq musiqisindən ibarət konsert keçirilirdi. Həmin gün ilk dəfə belə tədbirdə iştirak edən universitetin birinci kurs tələbəsi kimi yaddaşıma həkk olundu. Bir neçə tanınmış xanəndənin ifalarından sonra səhnəyə Azərbaycan Respublikasının Əməkdar artisti Fatma Mehrəliyeva dəvət olundu. Digər müğənnilər kimi o da iki mahnı ifa etdi. Fatmanın oxuduğu "Olmaz, olmaz" və "Qaragilə" mahnılarını tamaşaçılar sürəkli alqışlarla qarşıladılar. O, səhnədən getmək istəyəndə zaldan səslər eşidildi: "Kəsmə şikəstə". Biri isə əlavə etdi: "Fatma şikəstəsi!" Alqışlar zalı titrətdi. Bunu görəndə çalğıcılar məşhur muğamın calğısına keçdilər.

İlk dəfə idi ki, Fatma xanımı bu qədər yaxından görür, səsinə dinləyirdim. Müğənnini belə yaxından dinləmək, sənətkarlığının şahidi olmaq radiodan səsinə eşitməkdən, mavi ekranda onu görməkdən fərqlidir. Tar, kamança və qavalın müşayiəti ilə oxuyan onun həzin, məlahətli, ruhu oxşayan səsi pərdə-pərdə yayılaraq ürəkləri titrədirdi. Tamaşaçılar nəfəs dərmədən, heyranlıqla ona qulaq asırdılar. Muğam bitəndə qopan alqış sədaları hələ də qulaqlarımdadır. Bu, o illər idi ki, səhnəyə yalnız istedad sahibləri çıxırdı. Hələ dinləyicilərin zövqü korlanmamışdı.

Fatma Mehrəliyevanın səsinə vurulduğum üçün radio dalğalarında, televiziya ekranında onun ifasını intizarla gözləyirdim. Lakin xanəndə nadir hallarda görünürdü. Onun çətinliklər və məhrumiyətlərlə dolu həyatı və yaradıcılığı barədə bizə bəzi məlumatlar sızırırdı.

Fatma xanım oğlanları ilə

Qubalı dostlarım, qələm yoldaşlarım mənə onun tərcümeyi-halını bütün təfərrüfatı ilə danışmışdılar. 1926-cı ildə Quba rayonunun Qəçrəş kəndində dünyaya göz açan, sonradan ailəsi ilə Quba şəhərinə

köçən bu qızı taleyi ilk gündən sınağa çəkir. Kiçik yaşlarında anası vəfat edir, Fatma atasının himayəsində böyüyür. Yaşadıqları Qələbə küçəsində bu qızı hamı çox istəyirdi. Onun qeyri-adi gözəlliyinə, iri qara gözlərindəki kədərə, yanıqlı səslə oxuduğu mahnılara etinasız qalmaq mümkün deyildi.

İstedadlar sorağı ilə 1938-ci ildə Qubaya ezamiyyətə göndərilən məşhur müğənni, respublikanın xalq artisti Bülbül Məmmədova Fatmanın yerini qonşuları nişan verirlər.

– O qızın elə gözəl səsi var, adamın ürəyini yerindən oynadır, – deyirlər.

Əynində nimdaş paltar olan 12 yaşlı gözəl qızın şirin ləzgi ləhcəsi qarışmış qeyri-adi səsi Bülbülü heyran edir. O, Bakıya qayıdan kimi Üzeyir Hacıbəyova Fatma haqqında məlumat verib onun gələcəkdə məşhur xanəndə olacağına zərrə qədər də şübhə etmədiyini bildirir. Qızın anasız, ata himayəsində böyüdüyünü eşidən Üzeyir Hacıbəyov ertəsi günü Bülbülü yenidən Qubaya yola salır:

– Atasını dilə tut, de ki, Fatmaya musiqi təhsili vermək istəyirəm. Onu öz övladım kimi yanımda böyüdəcəyəm.

İki məşhur sənətkarın sözünü yerə sala bilməyən Yusif Mehrəliyev qızının Bakıya getməsinə xeyir-dua verir. Ü.Hacıbəyov vədinə əməl edərək həyat yoldaşı Məleykə xanımın birlikdə Fatmanı himayəsinə götürür, onun musiqi təhsili almasından ötrü əlindən gələni edir, müğənni kimi yetişməsinə kömək göstərir.

1940-cı ildə Fatma Mehrəliyeva Üzeyir bəyin tövsiyyəsi ilə "Sazçı qızlar" ansamblının solisti olur, sonralar filarmoniyada əmək fəaliyyətinə başlayır. Radio dalğalarında, mavi ekranda onun ifasında səslənən xalq mahnıları və bəstəkar əsərləri dildən-dilə düşür. Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində qastrol səfərlərində olur.

1941-1945-ci illərin Böyük Vətən müharibəsi zamanı cəbhə bölgələrində hərbiçilər qarşısında çıxışlar edən Fatma Mehrəliyevanın ifa etdiyi vətənpərvərlik mahnıları onu daha da şöhrətləndirir. Üzeyir Hacıbəyovun Səməd Vurğunun sözlərinə bəstələdiyi "Şəfqət bacısı" mahnısının ilk ifaçısı da Fatma xanım olur.

Xalq mahnılarının, muğam və təsniflərin, o cümlədən bəstəkar mahnılarının gözəl

«Arşın mal alan» bədii filmindən səhnə

ifaçısı kimi tanınan F.Mehrəliyeva lirik sopranosu ilə ürəkləri fəth edir. Lakin ona əsl şöhrəti gətirən Üzeyir Hacıbəyovun "Arşın mal alan" musiqili komediyası əsasında çəkilmiş filmin birinci variantında Telli rolunu ifa etməsi olur. Rəşid Behbudov, Münəvvər Kələntərli, Leyla Bədərbəyli kimi məşhur sənətkarlarla birgə filmə çəkilən bu gənc xanəndə sonralar "Getmə dayan", "Ceyranım", "Qubanın ağ alması", "Olmaz-olmaz", "Azərbaycan maralı", "Ahu kimi", "Qaragilə", "Muğan

etməməsi Fatmanı mənən sarsıtırsa da, həyat yoldaşının vəfatı, ev alıb onları kirayədə qalmaq əziyyəti qurtarması ona qol-qanad verir.

1948-ci ildə Üzeyir Hacıbəyovun vəfat etməsi ilə Fatma Mehrəliyevanın sənət taleyində çətinliklər dövrü başlanır. Onu qastrol səfərlərindən, konsert proqramlarından uzaqlaşdırmaq cəhdləri müğənnini sarsıdı. Bütün bunlar az imiş kimi, Tibb İnstitutunun sonuncu kursunda oxuyan 27 yaşlı Ələddin qəfil xəstəlikdən dünyasını dəyişir. Fatma 24 yaşında iki körpə ilə dul qalır, daha ailə qurmur.

Məhəbbətinin nişanəsi kimi iki oğul böyüdən Fatma bir-birini sevən iki gəncin səadətini qəbul etməyən Ələddinin ailəsinin haqsızlığını ömrünün sonuna kimi bağışlaya bilmir.

1956-cı ildə Fatma Mehrəliyevaya Azərbaycan Respublikasının Əməkdar artisti fəxri adının verilməsi bütün sənətsevərləri sevindirir. Layiq olduğu xalq artisti adını almaq isə ona nəzər olmur. Bir dəfə də olsun xarici ölkələrə qastrol səfərlərinə göndərməməsi, adının dəfələrlə siyahıya salınıb sonradan çıxarılması, əvəzinə başqalarının göndərməsi onu mənən sıxır.

Keçirdiyi həyəcanlar izsiz ötmür. Müğənninin səhhətində ciddi problemlər yaranır. Sənət yoldaşlarından, dövründən incik düşüb özünə qapanan Fatma Mehrəliyeva 1978-ci ildə 74 yaşında dünyasını dəyişir.

Lakin onun büllur kimi təmiz, dağ şələsi kimi coşqun səsi həmişəlik yaşayacaq. Oxuduğu mahnılar musiqisevərlərin xatirəsindən heç zaman silinməyəcək. "Fatma şikəstəsi" isə bizə zəngülələri ilə ürəklər fəth etmiş Quba gözəlini daim xatırladacaq.

Sədaqət KƏRİMOVA

СТІАЛ СУЛЕЙМАНАН ЙИС

ДАГЪЛАР КЪАКЪАН АВУРДИ

«Сулейманалди чи дагълар къакъан, гуьл дерин хъанва» лагъай Дагъустандин халкъдин шаир Расул Гьамзатова кхейвал, чи XX асирдин Гомера илимдин университетар кубътягначир, уьмуьрдин университетар клелнай. Гъавилай Сулейманакъай шаир-вилин алакьунрин члехи устад, члехи арифдарни хъанай.

Ингъе са береда ихътин арифдар, Эф-фенди Капиева лагъайвал, «бажарагълу, амма савадсуз шаир аямдин пурара ацукъариз клан хъанай». Гагъ-гагъ адак большевикриз акси я лагъана тахсирар кутазвай. Шаирдиз анжах тарифдин гафар кхьихь лугъузвай. Цензуради вичиз бегенмиш тахъай шаирриз экуь дуьнья къалурзавачир. А вахтара ВКП (б)-дин

Дагъустандин обкомдин талукъ отделдиз регъбервал гайи Гь.А.Алекберова рикел хкизвайвал, «...1933-34-йисаралди члехи къуллугърал алай са бязи юлдашри СтІал Сулейман кудиз эгечІна. Бес адаз махсус образование авач, адаз партийный кватІунар-фагъумар авач...» Абуру шаирдин вилик шартІ эцигзава: я ада социализмдин идеологиядиз хата тир вичин члехи пай шиирар негъда, я адал большевикриз акси шаир лагъай тІвар акъалтда. Амма Сулейман и кардал рази жезвач.

Большевикри хиве къур бязи крар таб акъатиз акур шаирди кхъенай:

*Къилел ихътин бала, къаза
Атана, низ ийин арза.
Гуржи наруд атана са,
Килиг, вуч фарман гъанатІа!*

Дагъустандин халкъдин шаир, филологиядин илимрин доктор Фейзудин Нагъиева вичин «СтІал Сулейманан гъакъикъат» макъалада гъахълудаказ кхъенай: «...Сулейман вичин четин уьмуьрди, дагІана гъукуматдин патай вичи гъисс авур идеологиядин парци ва гъуьнтІуьни вахтсуз къуьзуь авуна.

Жемьтдиз «куьгъне мурсалханвал» ийизвай бязи коммунистар негъ ийизвайтІани, социализмдихъди физвай рехъ вичиз гъамиша дуьзди ва гъахълуди яз акъазвачиртІани, СтІал Сулейман социализмдиз акси кас тушир. Я ам къати

инкъилабчини хъанач. Лежберар закатдалди алажзавай фекъияр русвагъ авуна лугъуз, са ни ятІани сив хуьнин вацракай лагъай шиир сив хуьнин аксиниз акъудна лугъуз, Сулейман диндиз акси тир лугъунни эсиллагъ дуьз туш. Сулейманан къаматдин тІебиввал адан (анжах масадан гъил хкІун тавунвай!) эсеррай тамамдаказ малум жезва. Гъа ихътин къамат чна хуьнни герек я».

Гъа инал лугъун хъи, шаирдин зурба къамат адан камаллу гафариз-афориз-майриз элкьвенвай цІарарайни хъсандиз акъазва. Агъадихъ чна СтІал Сулейманан са къадар камаллу гафар гузва.

ШАИРДИ ЛАГЪАНАЙ:

И заманда, гила тек-тек,
Мерд итим ваз жагъид, эркек!

А инсан хъи, гзаф лавгъа,
Вак текъий, вич амаз, ягъва!

Чир жеч инсан акулалди,
Гафар зурбаз рахуналди.

Нубатсуз тагъсиб чІугуна,
Ахмакъдин патай рахамир.

Гъар гъи касди чІугваз жафа,
Анжах гъадаз дад гуда фа.

Гъа дуст кый жуван арадай,
Санал тІуьр фу гъакІ квадратдай.

Ахмакъвилек квай азарар
Чир тахъун я хийир, зарар.

Лугъуз акъазмир къун «пака».
Къемаз къайгъуда яхъ чка.

Яд квачиз, къуру паласда
Кутуналди хир жедайд туш.

Рахамир вун гъар межлисда,
Гъар касдин къилих тийижиз.

Акъурмир жув Шагъ дагълара,
Агъадни винид тийижиз.

Садра хата кар хъуналди,
Намуслуд санкІар жедай туш.

Чуру рекъе къати юргъа
Ийимир – йигин хъсан туш.

Чакъалри, кІватІ жез, хъуналди
Къурдин вацІай яд кими жеч

Лазим гафар жува кІватІиз,
Усалбур чукІурна кланда.

Дуст я лугъуз, куьгъне душман
Къамир, ви рикІ шад жедай туш.

«САМУР»

АХЦЕГЪВИЙРИ ЧЕШНЕ КЪАЛУРНАЙ

Играми редакция! За квез жувак къалабулук кутазвай са месэладикай кхъизва. Виликай къвезмай йисуз советрин халкъари Ватандин Члехи дяведа фашистрин Германия дарбадагъ авуна гъалибвал къазанмишай 80 йис тамам жеда. И гъалибвилек маса халкъари хъиз, лезгийрини члехи пай кутуна. Чи къегъал рухвайри Яракълу Къуватрик эгечІна душман кукІварна. Чи генералри полкариз, дивизийриз регъбервал гана. Агъзурралди лезгийри и женгера гъикъван орденар, медалар къачуна. Чи шумудни са рухваяр «Советрин Союздин Игит» тІварцІиз лайхлу хъана.

Дявекъарагъайсифтейикъара, 1941-йисан 22-23-июндиз лезги районрин вири хуьрера гзаф инсанри иштирак авур митингар къиле фена. Фашистри чи уьлкведал вагъшивилелди гъужум авунихъ галаз алакълу яз халкъди гъам фронтда, гъамни далу пата Яракълу Къуватриз мукъувай куьмек гуда лагъана къетІи къарар къабулна. И митинграл агъзурралди лезгийри гуьгъуьллудаказ фронтдиз ракъурунин гъакъиндай арзаяр гана. Тек са гъафтедин къене, 1941-йисан 9-июлдалди лезги хуьрерай 3 агъзурдалай гзаф жегъилар гуьгъуьллудаказ фронтдиз фена.

А вахтунда чи халкъди къалурай чешнелувили вири Дагъустанда инсанрин ватанпересвиллин рубъгъ хкажна. Гзаф газетри лезги районрин агъалийри Яракълу Къуватар недай-хъвадай шейэралди, яракълалди

ва дяведин суьр-сетралди таъмин-нарунин кардиз

гъикІ куьмек гузватІа макъалаяр чапна. И рекъий чи вири районри чешне къалурзавай.

Заз къилди ахцегъвийрикай лугъуз кланзава. А йисара лезги хуьрера цІуд агъзурралди дишегълийри аскерриз хранвай шейэр ракъурзавай. Сифтегъан ругуд вацран къене Ахцегъ райондин дишегълийри 120 агъзур жуьгъуьнлай гзаф сун гуьлуьтар ва бегълеяр храна, фронтдиз рекъе тунай. И карда Ахцегърин гамарин артелда кІвалахзавай Гъалимат Агъаметова, Салимат Багъирова, Баде Амирова, Биче Калантарова иллаки тафаватлу хъанай.

Сифте яз ахцегъвийр ватан хуьзвайбуруз куьмек гуз, дяведин цІийи техника гъазурун патал гуьгъуьллудаказ пулар кІватІиз эгечІна. Абурулай мукъуь лезги районри ва Дагъустандин маса районрини чешне къачуна. «Шамил» ва «Дагъустандин колхозчи» тІварар алай танкарин колоннаяр туькІуьрун патал 1942-йисан эхирдалди Докъузпара райондин агъалийри 305 агъзур манат, Хив районди 235 агъзур, Рутул районди 80 агъзур, къурагъвийри 53 агъзур, ахцегъвийри 32900, Къасумхуьруьн районди 240 агъзур манатдив агакъна пулар кІватІнай. И районрай гъар сада 100 агъзур манат ва гъадалай гзаф пул гузвай цІудралди инсанарни авай.

1942-йисан эхирра ва 1943-йисан сифте къилера ахцегъвийрин гъерекат мадни

ТАРИХДИН ГЕЛЕ АВАЗ

гегъенш хъана. Имни дуьшуьшдин кар тушир.

Дяведин вахтунда душман кукІварун патал 200 гъилера вичин самолетда аваз цавуз экъечІай, 1942-йисан 10-сентябрдиз Моздокдин цава фашистрин къве самолет ягъай машгъур ахцегъви къегъал, авиаполкунин командир, вичин 28 йис тир майор Валентин Эмиров барабар тушир женгина телеф хъана. Дагъустандин халкъдин шаир Хуьруьгъ Тагъиран «Гъавадин пагъливан» ва Дени Эмирован «Адаз Дагъустанди лувар гана» поэмайра В.Эмирован къагъриманвилер гегъеншдиз теснифнава. Ахцегъин паркда адаз гъумбет хкажнава, Магъачкъалада адан тІварцІихъ куьче ава.

1942-йисан 13-октябрдиз Валентин Эмироваз «Советрин Союздин Игит» гуььрметдин тІвар гана. Ахцегъвийри пулар кІватІна чпин ватангъилидин тІварцІихъ галай авиаэскадрилья туькІуьрун къарардиз къачуна. Абуру къил кутур ватанпересвиллин цІийи гъерекат куьруь вахтунда вири Дагъустанда гегъенш хъана, женгинин самолетар туькІуьрун патал пулунин такъатар кІватІиз гатІунна. Къад йикъан вахтунда ахцегъвийри 158 агъзур манат пул кІватІна. Са варз алаатайла и рекъем 1 миллионни 186 агъзур манатдилай пара хъана. Ахцегъ шегъердай Седреддин Гъашумова ва Хкемрин хуьрйяй тир Ферзали Мердалиева гъар сада гуьгъуьллудаказ 110 агъзур манат пул гана. Куйбышевтан тІварцІихъ галай колхоздин

седри Къази Муртузалиева вичин 40500 манат пул гайидалай къулукъ авиаэскадрилья туькІуьрдай фондуниз алава яз 39500 манат чара авуна.

Дяведин самолетар туькІуьрун патал гъерекат маса лезги районрани гегъенш хъана. Къасумхуьруьн райондин агъалийри В.Эмирован тІварцІихъ галай эскадрильядин фондуниз 2 миллионни 113 агъзур манат къван пул куьчарна. Абуру гъакІни Шамилан тІварцІихъ галай танкарин колонна арадиз гъун патал 885 агъзур манат, «Дагъустандин пионер» тІвар алай дяведин самолет туькІуьрун патал 57 агъзур манат къван пул гана. Гъа са вахтунда вишералди лезгийри фондуниз чпин хсуси пулар чара авунай.

Играми редакция! Ватандин Члехи дяведин йисара лезги халкъди гъам фронтда, гъамни далу пата къалурай къагъриманвилерин и къил, а къил авач. И месэла рикел хкуналди заз лугъуз кланзава хъи, икъван гагъди чахъ «Лезгийр Ватандин Члехи дяведин йисара» тІвар ганвай са ктаб къванни вучиз авач? Чара-чара района гъумбетар ва комплексар эцигнаватІани, бязи ксарикай макъалаяр ва ктабар кхъенватІани, санлай чи вири игитар рикелера амуькдайвал авунин крар къедалди къилиз акъуднавач. Им вичикай фагъумна кланзавай, гзаф кар алай месэла я.

Тамилла БЕКЕРОВА,
Дагъустан Республикадин
Дербент шегъер

“САМУР ДИН” МЕКТЕБ

Хъанакъван, хъаначкъван, туьквенчи Якубханни гъурчехъан Гъажирагъим лугъудай къве къунши. Гъажирагъима гъурч ийиз къил хуьзвай. Якубханан кар-кеспи лагъайтла, масадбурувай мал ужуз къачуз, багъаз маса гун тир. Гъажирагъима вичи ягъай гъурч Якубханаз вугуз, адавай гъурч, члем къачудай.

Якубхан гзаф мискъи, тапрукъ итим тир. Ада Гъажирагъимавай къачур маларин къадар вичин дафтардиз тИмиларна кхьидай. Гъажирагъима келнавачир, адаз гъисабиз чизвачир, гъавилай вичел алай бурж гъикъван ятла чидачир.

Къвердавай Гъажирагъиман бурж пара жезвай, ам саклани вахкуз жезвачир гъурчехъандивай.

Якубхан къве къалай сад бурж вахце лугъуз гъурчехъандал гъавалат жедай. Садра Гъажирагъимавай бурж вахкуз тахъайла Якубхана адан тфенг вахчуна.

Чара атлай Гъажирагъим чатухъандин къилив фена адав ракъар расиз туна. Гъа юкъуз ракъара вак гъатна.

Нянихъ Гъажирагъиман квалай къезвай ругур яклун нидал атай Якубхана жузуна:

– Бурж гъикъ хъана?

Гъажирагъим яклар Якубханаз вугуз мажбур хъана. Якубхана адавай ракъарни вахчуна.

– Якубхан, им вучтин кар я, зи бурж саклани тИмил жезвач хьи? Вуна дуьз гъисабзавай хътинди туш гъа! – лагъана итимди.

– Вахтунда келнайтла, вавай жувавайни гъисабиз жедай. Гила вун зи гафунин члалахъ хъана клан я.

– ИкI фейитла, чун гишила амуькда, – лагъана Гъажирагъиман папа.

Муькуь юкъуз Гъажирагъима шуьмгъдин тIваларикай хъелерни чемеукар расна, тамуз рекъе гъатна. Хъелерив ягъай къван къушар кIватIна кIвализ хкана.

Папа тадиз абур чрана. Ни къунши-

даллай Якубханан нерив гъасятда галукъна. Ада Гъажирагъиман раклар гатана:

– Бурж вахкудай фикир авачни ваз, къунши?

И гъилерани Якубхан чранвай къушарни гъурчуйн хъелер вахчуна хъфена.

– Вучда чна гила? – вилел нагъв алаз жузуна папа.

ЯКУБХАНИ ГЪАЖИРАГЪИМ

МАХ

Гъажирагъима жаваб тагана агъ алаларна. Экуьнахъ ам тамуз фена. Са хъалхъамдай чИжерин куьнуь жагъай ам фад гъа тарциз акахна. Тарцин хилерал вирт алтадна эвична. КIвале ада папаз лагъана:

– Ша тамуз фин, заз ви куьмек герек я. Мегъуьн тарцив агакъайла паб вичин вилерин члалахъ хъанач. Адан хилерал алкланвай къушарин сан-гъисаб авачир. Гъуьлни паб чангаяр ацIурна кIвализ хтайла йиф алуькнавай.

– Якубхан ксанва жеде. Садра хъайитлани тухдалди як нен чна, – лагъана абур.

Ингъе ксанвай Якубхан ниди ахварай авудна. Ада гъурчехъандин даклардихъ акъвазна, вичин яцIу дафтардал тIуб илисиз гъарайзавай:

– Гъикъ хъана, бурж вахкун тийиз шишер ягъазвани вуна? Вахце тIун бурж!

– Вахкуз жезвач, – лагъана Гъажира-

гъима, – пул авач!

– ЯтIа гъурч вахце.

– Амач, чна вири тIуьна.

Якубханан вилер хъилий дамбулар къван хъанвай.

– Икъван тIуьнар ваз гъинай я бес? Чеб атанвайни ви хърак? Им вучтин сир ятIа зазни лагъ кван.

– Лугъун ман. Тама чIехи са фур эгъуьннай за. Ахпа, аниз аватай гъай-

ванривай акъа-

тиз тежедайвал

цларал гъери

алтадна. Заз

а м у к ъ а й д и

абур кIватIна кIвализ хкун хъана.

– А фур гъинал алатIа заз лагъ! – тIалабна Якубхана. Гъурчехъанди галай-галайвал гъа чка гъинал алатIа гъавурда туна итим.

Хвеша хъана Якубханаз: «Фур ацIай гъайванар... Хъсан пул жеда!»

Гъажирагъим экуьн яралай вичи лагъай чкадал фена няналди фур эгъуьна, кIвализ хтана. Нянихъ Якубхан гъа чкадиз рекъе гъатна. Аниз агакъайла фуруз эвична ам. Цларал гъери акъван рикI алаз алтаздавай хьи ада.

Кар къилиз акъудна фурай экъечIиз клан хъана адаз, ингъе цIалцIам цларай цIуьдгъуьн жез фуруз ават хъийизвай итим.

Им тИмилди хъиз хъана, адан ванцел ничхирарни къватI хъана. Къил хкажна виниз килигайла север акур Якубханан кичIела мез къуна, вилерилай мичIивал фена. Йиф акъатдалди къуд пагаз адан цIугъдин ван чIлана.

Пакамахъ Гъажирагъима ам фурай акъудайла Якубханаз хвешила вучдатIа чизвачир. КIвалив агакъайла ада Гъажирагъимаз акваз-акваз буржарин дафтар гудна гадарна, адан тфенг ва хъелерни вахкана.

Гъа йикъалай Якубхана мад садрани адан пул атIанач. Гъажирагъима лагъайтIа, вичиз гъисабиз чирна. Ам мад садравайни алцуариз хъезмамачир.

АЗИЗРИН СЕВДА

Рикиел хуьх!

ГЪИКИ КХЪИДА?

Агъа синифра кIелзавай са къадар аялрилай бязи глаголрикай дуьздаказ менфят къачуз алакъзавач. Агъадихъ чна и месэладиз баян гузва.

Вахчун (Гъахчун, Къахчун, Ахчун).

И гафарикай **гахчун вахчун** глаголдин рахунрин форма я. **Ахчун** нугъатдин гаф я. Гъавилай эдебият чIалал текст туькIуьрдайла **вахчун** ва **къахчун** гафарикай менфят къачуна кланзава.

Вахчун гафунихъ агъадихъ галай манаяр ава: 1) жуван шей жуван ихтиярдиз хкун: *За адавай цуьруьгъуьл вахчуна*; 2) жуванди хъурун, жуваз къун: *Чапхунчийри чи хуьрер вахчуна*; 3) кIватIун, гъасилун: *Ада цIи никIерай 100 тон къуьл вахчуна*.

Къахчун гафунинманаярибура: 1) жуван затI масадавай вахчун, къакъуд хъувун: *За вавай вири къахчуна*; 2) авайдалай артух яз вахчун: *А як за къахчуна эцигнавайди я*; 3) вичихъ галаз тухун: *Пачагъ вичин везирни къахчуна, гадани галаз кIвализ хтана*; 4) са вуч ятIани эцигай, алай чкадилай вахчун: *Ахпа хтана за жуван ктабар къахчуна*; 5) кIватI хъувун: *Чакъалдиз сикIери ачкап тIуьр саягъ акуна, амма сукъарай акъатайди къахчуз тахъана, ада чил тIушунна*; 6) жуваз талукъарнавай затI жував хъурун: *Ам мажиб къахчуз атанвай*.

ЧИ ВИШ ЙИСАРИН ЭДЕБИЯТДИКАЙ

X-XII виш йисара Къиблепатан Дагъустандин Вилик ва Юкъван РагъэкъечIдай патан уьлквейрихъ галаз мягъкем алакъяр арадиз атана, меденият ва эдебият мадни вилик фена. Чкадин шаирри ва алимри гъам дидед чIалал, гъамни араб чIалал шумудни са къиметлу ктабар кхъена.

Тарихдин илимрин доктор Р.М.Магомедован «Дагъустандин тарих» (урус чIалал) ктабдай. Магъачкъала, 1991-й.

XII виш йисан машгъур алим ва шаир Муса ибн Юсуф ибн Гъуьсейн ал-Лезгиди вичин философиядиз талукъарнавай эсерар гъам шиирдалди, гъамни гъикаятдалди кхъенай. Адахъ поэзиядин махсус мектеб авай ва гзаф шаирри адавай РагъэкъечIдай патан уьлквейрин поэзия чирнай.

Йакут. IV, с. 324. СМОМПК, вып. 29.

1131-йисуз Дербентдин эмирди вичин имаратда къиле тухвай чIехи мярекатдал арабрин машгъур алим Абу-л-Гъасан Агъмед ибн Мугъаммад ал-Магъамили ад-Даббидин «Ктаб ал-мукни» эсердин гъакъиндай 13 чIалал малумат ганай. Абурукай сад лезги чIал тир. Гъа

чIавалай чкадин авторри лезги чIалал кхъенвай са бязи эсерар араб чIалаз элкъуьрун деб гъатна.

Абу Халид ал-Гарнатидин «РагъэкъечIдай патан ва Юкъван Европадиз сиягъат» ктабдай (урус чIалал). М., 1971, ч.26.

1382-1417-йисара I Ибрагъим Дербенди Ширвандин шагъ хъайи вахтунда ада лезги чилерал кIел-кхъин, меденият ва эдебият генани вилик тухун патал гзаф крар къилиз акъуднай. Лезги шаирри шагъдин хъсан крарин тарифар ийидай шиирар кхъиз ам вири Лазгандиз (Лезгистандиз – ред.) ва Ширвандиз сейли авунай.

XV виш йисан тарихчи Мегъамед Хиналугъвиди гайи малуматдай. АКАК, Т. П. док. №1300, ч. 1076.

1623-йисуз машгъур лезги алим ва шаир ахцегъви Агъадин хва Рагъманкъулиди Ирандин зурба лукъман Абдулмуьмин Дайламин ктаб фарс чIалай араб чIалаз элкъуьрна. Рагъманкъулиди ктабдиз кхъенвай сифте гаф гъикаятдин жуьреда теснифнавай хъсан эсер яз гъисабзава.

Дагъустандин алимри ахцегъви шаирдин гъам хусеи эсерриз, гъамни таржумайриз, гъикаятдин эсерриз хъиз,

чIехи къимет гузва. Ахцегъ Рагъманкъулидин эсерри лезги илим ва эдебият вилик финиз таъсир авуна.

Ж.Н.Агъмедован «Цийи Ахтынаме» ктабдай (урус чIалал). Магъачкъала, 1972.

1881-1915-йисара чапдай акъатай «Къафкъаздин тайифаар ва чкаяр къалурзавай кIватIалди» (СМОМПК) сифте яз урус кIелдайбур лезги фольклордихъ галаз гегъеншидиз танишарнай. КIватIалдин чара-чара нумрайра халкъдин мецин эсерар гъам дидед чIалал, гъамни урус чIалаз элкъуьрна ганва.

1892-йисуз чапдай акъуднавай кIватIалда А.Мамедова Къасумхуьрел кхъенвай «Алпаб» мах ганва. СМОМПК-дин гъа йисуз басма хъанвай XIV нумрада Куьредин мисаларни махар ганва. Ина Къасумхуьрел Леонидзеде кхъена урус чIалаз элкъуьрнавай къанни къве мисал гъатнава. Ахпа «Чуьхвер пачагъ», «Шейх огълы Шагъ Абасан мах», «Жанавур, сикI ва гъвечи гими», «Акъл авачир паб» махар, гуьгъуьнлай Башир Султанова халкъдивай кхъенвай «Меликмамед» ва «Мулла Насреддин» махар ганва.

СМОМПК, вып. XIV. Тифлис, 1892.

Гъазурайди: М.МЕЛИКМАМЕДОВ

ДУЪНЪЯД КРАР

ЗАРБДИЗ ФИДА

Китайди гзаф йигинз фидай поездар паталди цийи ракъун рекьер тухун кьарардиз къачунва. И рекьери поездриз сятда 1,5-2 агъзур километрдин рехъ атГудай мумкинвал гуда. Исятда ихътин йигинз фидай поездар арадиз гъиз алахъзава. Эхиримжи гылера Датунда

тежриба тухванвай поездди сятда 622 километрдин рехъ атГузва. Им дуъньядин рекорд я. Конструкторри лугъузвайвал, тежрибайри идалай къудра зарбдиз фидай поездар арадиз гъидай мумкинвал гуда.

2026-йисуз Китайда Пекиндай Ухан шегьердиз фидай туннель эгъуьниз эгечИда. И кьве шегьердин ара 1100 километр я. Тунел 2030-йисалди эгъуьнна куьтягда. Ам кардик кутурла Пекиндай Ухандиз 30 декьикада физ жеда.

Лап йигинз фидай рекьерал гьалтайла Китай дуъньядин кIвенкIвечийрикай сад я. Алай вахтунда и уьлкведа 42 агъзур километр къван ихътин рекьер ава. А рекьери Китайдин шегьердин 90% галкIурзава.

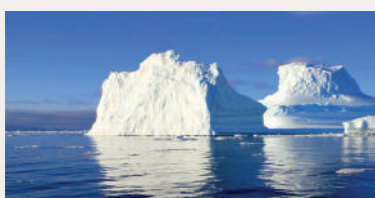
ЦИКАЙ ВЕРЕВИРДЗАВА

Алимри лугъузвайвал, чи планетада хьвадай яд лап тIмил ама. Са бязи уьлквейри къецепатай

гъизвай целди къил хуьзва. Исятда 250 миллион къван инсанриз хьвадай яд агакъзава. 2025-йисуз дуъньядин агъалийрин пудакай кьве пай хьвадай яд авачиз амуькун мумкин я.

Икъван кар алай месэла гьикI гьалда? Шумуд йисар я алимри хьвадай цихъ авсиятда чпин фикирар ачухариз. 1998-йисуз Лондонда чап жезвай «Акво» журналдиз и месэладиз талукьарнавай макъала акъудай лезги алим Гьамид Халидова ихътин теклиф ганай: «Агъалияр хьвадай целди таъминарун патал айсбергрикай менфят къачуна кIанзава».

Алай вахтунда и теклифдикай гегьеншдиз веревирдер ийизва. Антарктидадай муркIар ялна уьлквейар целди таъминарун са акъван регьят кар туш. ГьакI ятIани,

маса рехъ авач. Бязи алимри и карди экологиядин чIурувилер арадал гъун мумкин я лугъуьзва. Ингъе маса пешекарри Антарктидадин, Гренландиядин, Аляскадин муркIар гьикъван ялайтIани куьтягъ жедайди туш лугъуьзва.

Са инсандиз са юкъуз 2,5 литр хьвадай яд герек тирди фикирда къуртIа, са йисуз дуъньядин агъалийриз са миллиард тонн мурк лазим кьведа. Им Антарктидадин са кубкилометр мурк я. Абурун къадар лагъайтIа, агъзур кубкилометрралди я, гьатта гьисабна куьтягъиз жедай къван туш. Ина триллион тоннралди

мурк ава. МуркIадин къатарин къалинвал 4 км, цин кIаник галай паюнин къалинвал 2 км я. Гьа са вахтунда цийи къатарни арадиз кьезва.

МуркIар ялна, гьар са уьлкведа къилди абур цIурурдай чкаяр туькIуьрна кIанзава. Инай гунгаррив яд кIани патахъ тухуз жеда. Мураддив агакъун патал къилди 40-50 тонн мурк ялдай гимияр расна кIанзава. Антарктидадай мурк йисан гьар са вахтунда ялиз жеда. МуркIадин яд гьам хийирлу я, гьамни ужуз арадиз кьведа, лугъуьзва алимри.

МУЪТIУЪГЪ ЖЕЗВАЧ

Кеферпатан Гьиндистандин къалин тамара, Нагаленд штатда чпин арада мукъвавал авай 20 тайифа яшамин жезва. Абурун умуми тIвар нага я. Иниз фидай рехъ-руьшт авач. А чкайриз анжах Чиндуин вацIай тIуз физ жеда. Ина инсанрин къилер атIана хуьн адет я. АтIанвай къилери и халкъдиз къуват гуьзва къван. Патакьерехра маса тайифаяр амачирвиляй

гила нагайри вагъши гьайванрин къилер атIуз хуьзва.

И тайифайри чеб пеленгдин сихилдикай я лугъуьзва. Гьвиляй абур садазни табиь жезвач. Гьиндистандин къушунри са шумудра басрухар ганватIани, абур гьелени гьукуматдиз табиь хьанвач.

ГАФАРТАН

Куку	– кьайгъанах
КукIух	– пичIи кIерец
Курут	– ивидин лахта
Кчав	– алатай йисуз
Магълан	– ният
Мали	– ибарат
Ман	– жуьрэт
НикIи	– зегьмет
Нирх	– кьайда
Нишрав	– булахдин яд
НукIа	– къаддар
Нус	– тербия
Тархъан	– къакъан жегьил
Такъуб	– жем
Тил	– сервет
Тихим	– нуькер
ТIагъ	– зайиф
Урас	– мурад
Цурук	– регьимсуз
Чэкъ	– иман
Чим	– халис
Шиб	– сагъламвал
Шити	– къисас

ЖУВАН САГЪВАЛ ХУЪХ

ЯХУН ЖЕЗ КIАНЗАВАТIА ХЪУБРЕХЪ

Британиядин психологри яхун жен патал яцIу инсанриз каш чIугуникай ваь, хъуьруьникай менфят къачун меслят аквазва. Артух якIар вегьин патал кефияр чIур тавунни къилин шартIарикай я. Гьавиляй гьар юкъуз гьич тахъайтIа 15 декьикадин вахтунда рикIяй хъуьрена кIанзава. ИкI хъайила ивиди дамарра хъсандиз гьерекатда, тIуьрбур регьятдиз иливариз жеда. Беденди са акъван калорий къабулдач.

КЪАЦУ ЧАЙ ХЪУХЪ

Алимри лугъузвайвал, къацу чай хъуни лацу лекъ, хук, ратIар азарлувилерикай хуьзва. Къацу чай квал атIудай ва дакIунвал элекьардай антисептикни я. Йикъа садра къацу чай хъвайибуру давленидикай генани тIимил азият чIугвада. Адак квай антиоксидантри къилин мефтI Альцгеймер синдромдикай ва паркинсонизмдикай хуьзва. Ихътин чайди гьакIни инсандиз жавандиз амуькыз куьмек гуда.

ЦИЙИ ЯКIУКАЙ ЧРАЗ

Гастроентерологри хуьрекар анжах цийи якIукай чурун меслят аквазва. МуркIада хвейи якIук белок тIимил амуькда. 10 йикъалай артух вахтунда амуькай якIу герек тир вири ферментар квадарда. Ихътин якIукай менфят къачурбурук хукунин, ратIарин, чIулав лекьин, тIуркIунрин азарлувилер акатда, гьакIни къилин мефтIедин патологияр арадиз кьведа.

КАКА НЕЪ

Дидедин некIедела алатайла инсанар паталди виридалайни хийирлу тIуьн кака я. Ада рикIин начагъвилер арадай акъудзава. Къиб лагъайтIа, вилерин дарман я. Какади гьакIни ивидик квай шекер са кьайдада хуьда. Вичихъ гзаф ракъ квай ада организм энергиядалди таъминарда. Идалай гьейри какади мефтIедивни хъсандиз кIвалахиз тада.

ШИРИНЛУХАР НЕГЪ АЯ

Ширинлухрал рикI алайбур куьк хъунилай гьейри вахтундила фад къуьзуьни жеда. ИкI тирди Нидерланддин алимри лугъуьзва. Ихътин инсанар азарлувилери генани фад къада. Къадардила артух якIар къунвай инсанар сагъарун яхунбурув гекъигаила гзаф четин я. Гьавиляй алимри инсанриз ширин затIар жезмай къван тIимил нен меслят аквазва.

ПУД ЙИКЪАН КЪЕНЕ ИЕР ХЪУХЪ

Америкави диетолог Николас Перриконедин меслятдихъ яб акалайтIа, пуд йикъан кьене куь хам акваз-акваз иер жеда. Николаса шекерди, кьеле, алкогольди ва кофеди хамуна шуйткъверар твазва, инсан фад къуьзуь ийизва лугъуьзва.

Пуд юкъуз анжах бугъада чранвай балугъ, кака, салан ва багъдин майваяр, къацу набататар, кIерецар, шуйм-ягъар тIуьр инсандин хам дегиш жеда. И диетадиз 6 гьафтеда амал авуна кIанзава.

Baş redaktor
Sədaqət KƏRİMOVA
www.samuronline.com
sedagetkerimova@gmail.com

- ✓ **Гьар гафунихъ вичин чка ава.**
- ✓ **Гьина гьахъ аватIа, гьана бахтни ава.**
- ✓ **Вахтунни вири кIвалахар чирда.**

Ünvan: AZ 1073 Bakı,
Mətbuat prospekti,
“Azərbaycan” nəşriyyatı,
3-cü mərtəbə, 101-ci otaq.
055-530-10-05